

Še bolj je to stanje čudno v širšem evropskem okviru, ker številni tiskani obredniki z obsežnimi nemškimi pa tudi poljskimi in češkimi prevodi latinskega bogoslužnega besedila pričajo, da so zlasti v srednji Evropi tisti čas tudi katoličani (morda zaradi protestantskih vplivov) smeli marsikaj več kot npr. v Italiji³². Če se zavedamo, da je Trubar tudi Slovencem (kot Luter Nemcem) prvi prevedel krstni obred v domači jezik³³, je morda intenzivnost naše katoliške obnove sovzrok, da duhovniki niso upali deliti zakramentov v domačem jeziku. Morda pa je pri tem soodločala tudi bližina Italije, ki je zlasti močno kulturno in versko vplivala v letih ob koncu 17. in v prvi polovici 18. stoletja, torej v dobi, ko so nastajale obravnavane knjige.

Celotna podoba o slovenščini v obrednikih seveda zahteva še obravnavanje mlajših obrednikov, tako ljubljanskih kot tudi tistih za severno slovensko ozemlje, kjer so uporabljali salzburški obrednik³⁴.

NA ROBU SRBOHRVATSKEGA (IN SLOVENSKEGA) ETIMOLOŠKEGA SLOVARJA

France Bezljaj

Filozofska fakulteta v Ljubljani

13

Neurnik ... se ne vgane (Prešeren, Krst pri Savici)

V celotnem svojem delu je Prešeren uporabil samo okoli dvatisočsedemsto besed, vendar nekatere že njegovim sodobnikom niso bile splošno razumljive in jih kasnejši knjižni jezik ni sprejel. Naj za primer omenim glagol *drekáti*, ki po Pleteršniku pomeni »das Wort »drek« im Munde führen»¹. Ljudsko je še danes živo *odrekáti koga* »oklevetati, razvpiti« in *razdrekáti kaj* »raznesti, razvpiti«. Če pritegnemo zraven sbh. *drečiti*, *drečati*, ukr. *drekaty*, č. *dřečeti*, povsod v pomenu »vpiti, dreti se«, nam je jasno, da je to neka stara -k- podaljšava iste osnove, kakor jo imamo v sln. *dreti se*, *zadirati se*, sbh. *derati se*, *drijeti se*, mak. *dere se*, blg. *derà se*, p. *drzeć się*, gl. *drěć so*, dl. *drěš se* »kričati, vpiti«. Bernerker, SEW I 321, tega *drekati* ni pojasnil, pravilno pa ga rešuje Skok, ERHSJ I 431. Drugi takšen glagol pri Prešernu je *vganiti se*, *vgane(m) se*, ki naj bi, sodeč iz

³² Prim. podatke v nav. Špitalovi razpravi, kjer na več mestih govori tudi o liturgičnem jeziku; v bibliografiji včasih omeni tudi jezikovne podatke. Zunaj njegovega območja pa je dejstvo, da so Hrvatje v Dalmaciji že 1640 dobili v celoti prevedeni Rimski obrednik in da ga je prevajalec Bartolomej Kačić uspel natisniti celo v Rimu v tiskarni kongregacije za širjenje vere: Ritual Rimski istomaccen slovinski po Bartolomeu Kalsichiu. Seveda je ta prevod nedvomno posledica stoletnih pravic, ki so jih uživali glagoljaši.

³³ Naslove Trubarjevih obeh obrednikov gl. v op. 3.

³⁴ V študiji, ki bi obsegala popolno gradivo, bi bilo treba upoštevati tudi slovenske tekste v obredniku, ki je bil za slovenske župnije v salzburški metropoliji tiskan že 1766 (za Koroško in Stajersko) in ga navaja Glaser v svoji Zgodovini (gl. op. 28) na str. 176: Appendix ad Rituale Salisburgense pro Locis et Curatis Slavonicis ... Salisburgi 1766. Ne Simonič ne Simoniti ga ne navajata in bi ga bilo treba še poiskati.

¹ F. Prešeren, Pesnitve in pisma. Kondor 1962. Uredil A. Slodnjak. Str. 291 komentira: »... po stari šegi še drekaajo — prostaško, ljudsko besedo, ki je povrh še tuje korenine ...

konteksta, pomenil »ustaviti se, umakniti se, zadržati se«², a ga ne najdemo niti pri Pleteršniku, niti v drugih slovarjih. Pri današnjem bralcu vzbuja asociacijo, da je to napačno tvorjen sedanjik k *ugnati se*, *uženem se* »utruditi se, umiriti se«. Toda Prešeren ni Koseski, da bi ritmu in rimi na ljubo po svoje prirejal besede in oblike. Sklepati smemo, da je iz ljudskega govora poznal takšen glagol, ki se ni več splošno uporabljajal.

Misliti bi bilo mogoče na neko psl. **u-gabno^{Nti} se* k psl. *gabati* »držati«. To je dolga prevojnja stopnja, verjetno prvotni iterativ osnove **ghabh-*, prim. lat. *habere* »imeti, držati«, sti. *gabhasti-* »roka«, lit. *gabanà* »naročaj«. Ohranjeno je v slš. *habat'*, starejše p. *gabać*, *gabnqć*, danes samo *nağabiwać*, ukr. *habaty*, *nahabaty*, br. *gabacъ*, *zagabacъ*, *gabnucъ*. Ker pojem »držati« ne more postati pravi dovršnik, se je pomen preko »zgrabiti, prijeti, popasti« razvil v »nadlegovati, drežnjati«. Samo blg. *gábam*, *gábvam*, *gábna* poleg *gavam*, *gavvam*, *gavna* pomeni »ogoljufati, izigrati«, mak. *gava* »varati«, *gavi se* »zijati, buljiti«, *gavest* »zateleban«. Temu ustreza sln. *ganiti*, *ganim* »ogljufati«, npr. *ganil me je za deset cekinov*, kar izvaja Pleteršnik po nepotrebnem iz it. *ingannare* »ukaniti, ogoljufati«. Po pomenu ustreza mak. *gavest* sln. dial. *zagámast*, *zagáman* »zateleban« (gor., kor.). Asimilacijski procesi *-b-* : *-v-* : *-m-* so v slovanskih jezikih tako pogostni, da za to ni potrebno navajati drugih primerov. Specifično slovenska asimilacija je samo v sln. dial. *gajtičen* »pridobiten« (Sv. Štefan) < **gabtichen*. Ta izraz je Breznik pripisal v svoj izvod Pleteršnika. Torej tudi sbh. *gaman* »pohlepen«, *vgamniti* »hlepeti« in rum. *găman*, *gămănie* »požrešen, požrešnost« ne bo iz it. *gana* »pohlep« ali iz bav. dial. *gamen*, *gaimen* »hlepeti«, kot je mislil Štrekelj, Lwk. 20. V to razlago dvomi Skok, ERHSJ I 549, ne navede pa nobene druge. Pomensko enako sbh. *gaman* je lit. *gobùs* »pohlepen«, *gobëtis* »hlepeti«, *góbtis* »stremeti«.

Kot ekspresivno varianto osnove **ghabh-* razlagajo r. *chábitb* »grabiti« *ochabanivatb* »poželjivo grabiti«, *óchabenb* »vrsta oblačila«, stp. *ochabić* »zgrabiti«. Machek, Studie 96 in Slavica XVI 208; Vasmer, REW III 224; Pokorny, VWb. 409). Začetni *ch-* se ni mogel razviti naravnost iz **gh-*, kot je mislil Meyer, IF XXXV 227. Popolna zmeda pa vlada pri posameznih avtorjih v razlagi pomensko različnih *chabati*, *chabiti*, ki jih najdemo v slovanskih jezikih. Berneker, SEW I 380, je izločil kot posebno skupino sln. dial. *haba* »perot«, *habiti*, *habljati* »frfotati s perotmi«, *habati* »suvati, drezati, švigati, pihati«, *habno* »hitro, urno«. Vse to so ekspresivni in metaforični pomeni, ki so lahko razvili iz *chabati* »grabiti«, prim. *grabim pot pod noge* »hitim« itd.

Bolj razširjeno je sln. *hábat* »varovati, čuvati, zadržati se«, izpričano že pri Dalmatinu in Megiserju, danes prekmursko *habati se česa* »vzdržati se«, *habanje grehov* »vzdržnost«, *habovati* »varovati«, sbh. kajk. *habati* »paziti«, *habati se* »čuvati se«, csl. *chabiti se*, *ochabiti se*, *ochabljati se* »abstinere«, *ochabnъ* »prost«, *ochaba* »vse imetje«, rum. *chabnic* »unantastbar, fest« (16., 17. st.), *acarét chábnic* »neobdavčena posest«, starejše r. *ochabitb* »odstraniti«, *ochabitb'sja* »varovati se«, ukr. *ochábytysja* »pozabiti, izgubiti, vzdržati se«, *ochabyty v doma* »ostati doma«, č. *ochabiti se* »vzdržati se«. Miklošič, EW 84, primerja to z r. *chabitb* »grabiti«. Uhlenbeck, JA XV 485 je izhajal iz got. *ga-haban sik* »vzdržati

² Str. 316 (idem): *ugane* = *umakne*.

se«. To zavrača Berneker, SEW I 391, ki ne podaja nobene razlage. Machek, Slavia XVI 175, misli na sti. *kšápati* »Enthaltsamkeit üben; sich kasteien«. Zavrača ga Mayrhofer, EWAI I 286, ki izhaja iz *ksapayati* »zerstört, vernichtet« (= slov. *chapati*?). Štrekelj, JA XXVII 43, opozarja na pomensko enako csl. *ošajati se*, *ošavati se*, *ošajavati se* »abstinere« poleg *chajati* »curare«, sln. dial. *šavati se česa*, *ošavati se* (dol., kor.), a k temu sln. *ošaben* »nadut«. Pri tem ne smemo pozabiti na sln. *hábat*, *habljáti*, *habriti se* »bahati se«, *háber* »ošaben« (Pohlin), tudi *habriv*, *hábra*, *habrún*, *habrivec* »bahač«.

Vse te pomenske odtenke najdemo tudi v *držati se* vsaj v pogovornem jeziku in ni potrebno, da bi videli v njih posebno besedno družino. Izločiti je treba samo *pohábiti* »poškodovati«, kar primerjajo z lit. *skóbt* »kisati« (Brückner, KZ LI 238; Machek, Studie 89) ali z gr. *kōphōs* »stumpf, taub« (Petersson, KZ XLVII 280; JA XXXV 365); druge poskuse razlage glej Vasmer, REW III 224.

Refleksov za psl. *gabati*, *gabno*^{Nti} in za njegovo ekspresivno varianto *habati* je torej v slovenščini toliko, da smemo suponirati kakšen — danes pozabljen — ostanek tudi v Prešernovem jeziku.

Alenka Šivic-Dular

Filozofska fakulteta v Ljubljani

14

Bolg. **glavež** »zaroka«, mak. **glavež** »pogodba za najemno delo; zaroka«, sh. **uglava** »dogovor, pogodba«

Berneker¹ ima pod geslom **golva* tudi bolg. *glavъ* »pogajam se, najemam koga (se)«. Enako povezavo ima Mladenov². Najnovejši bolgarski etimološki slovar³ to mnenje povzema, le gradivo še pomnoži: tako *glaven*, *glavež* »zaroka«, *glavim* (se) »najemam (se) za slugo«, *glavnik* / *oglavnik* (tudi) »zaročenec«, *glavnica* / *oglavnica* »zaročenka«, *oglavuvam* »zaročam«. Glagol *glaviti* s prefiksi, a brez pomena, navaja tudi Skok⁴, prav tako pod *glava*. Drugi etimološki slovarji, kolikor mi je znano, tega ne obravnavajo. Povezava je glasoslovno brezhibna, po pomenski plati pa opažamo nekakšno odstopanje.

Beseda *glava*, povezujejo jo z besedama *gol* ali *želva*, je v slovanskih jezikih razvila bogato družino. Nekaterne besede te družine so povsem domače, nekaj pa je kalkov iz različnih obdobij, zlasti po grščini, latinščini in nemščini (npr. *po-glavje*, *glava*, *glavnica* itd.). Najstarejše kalke s to podstavo srečamo že v ksl. Bilo bi preobsežno navajati vse gradivo iz vseh slov. jezikov. Naj naštejem le glavne pomenske skupine: 1. del človeškega ali živalskega telesa; 2. sinonim za bistrost, pamet; 3. oseba (moška ali ženska) ali žival; 4. sprednji ali najpomembnejši del česa, od tod vodja, poveljnik, gospodar; 5. debelejši del česa, t.j., kar ima oz. dela zadebelino; 6. od tod dosti rastlinskih ali živalskih poimenovanj; 7. deli orodij ali naprav; 8. izvir kot zgornji del tekoče vode. Nekakšna

¹ E. Berneker, *Slavisches etymologisches Wörterbuch*, Heidelberg, 1908—1913, str. 324-5.

² S. Mladenov, *Etimologijski i pravopisni rečnik na bŭlgarskija knižoven ezik*, Sofija, 1941, str. 100.

³ V. Georgiev, I. Grŭbov, J. Zaimov, S. Ilčev, *Bŭlgarski etimologičen rečnik*, I, Sofija 1971—, str. 344.

⁴ P. Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, I, Zagreb, 1971, str. 567.